

Motiv och sinnelag.

En översikt över den vetenskapliga begreppsdiskussionen.

Av ARNOLD SÖLVÉN

Alltsedan *Beccaria*¹⁾ har frågan om brottsmotiven intagit en förgrundställning inom straffrätten. Till en begreppsbestämning söker man emellertid inom doktrinen komma egentligen först inemot sekelskiftet, närmast med anledning av det schweiziska strafflagsutkastets försök att i bestämda legala straffskärpnings- och straffnedsättningsgrunder beakta brottsmotivens olikvärdighet. Med utgångspunkt i detta strafflagsutkast skall i det följande en kort

¹⁾ *Dei delitti e delle pene*, 1764 (Über Verbrechen und Strafen, Übers. von M. Waldeck, Berlin 1870). Redan *Montesquieu* hade uppställt satsen om motsvarighet mellan brottsart och straffart. »C'est le triomphe de la liberté lorsque les lois criminelles tirent chaque peine de la nature particulière du crime. Tout l'arbitraire cesse; la peine ne descend point du caprice du législateur mais de la nature de la chose.« (Esprit de lois). Men medan *Montesquieu* närmast synes vilja bestämma straffets art efter arten av angreppsobjektet och i själva verket endast kräver en vidareutveckling av talionsprincipen, förfäktar *Beccaria* en differentiering av straffarterna efter rent subjektiva grunder. »Leibliche und schmerzhaftes Strafen dürfen nicht auf Verbrechen gesetzt werden, die — auf Stolz begründet — aus dem Schmerze selbst Ruhm und Nahrung ziehen: ihnen geziemt Lächerlichkeit und Ehrlosigkeit, Strafen, welche den Stolz der Fanatiker durch den der Zuschauer zügeln und durch deren Zähigkeit sich die Wahrheit selbst nur mit Hilfe langsamer und beharrlicher Anstrengungen befreien kann.« (Über Verbrechen und Strafen, s. 53).

översikt lämnas över de viktigaste inläggen i den teoretiska diskussionen fram till våra dagar.

Det andra schweiziska strafflagsutkastet 1896¹⁾ upptog i Allmänna delen bl. a. följande bestämmelser:

art. 38. Der Richter bemisst die Strafe, die auf das Verbrechen angedroht ist, nach der Schuld und berücksichtigt dabei die Beweggründe, das Vorleben und die persönlichen Verhältnisse des Schuldigen.

art. 39. Die Strafe kann gemildert werden: Wenn der Schuldige das Verbrechen aus achtungswerten Beweggründen begangen hat.

I en uppsats, *Die psychologischen Grundlagen der Kriminalpolitik*²⁾, 1896, underkastar *v. Liszt* citerade artiklar i utkastet en ingående kritik. Han återför artiklarnas vaga avfattning på avsaknaden av en genomförd motivsystematik, varförutan varje genomgripande legislativt försök måste sakna vetenskaplig grundval. Denna brist åter härrör ur bristen på en vetenskaplig bestämning av brottsmotivets begrepp. De olika betydelser, som tillagts ordet motiv i den tidigare kriminalistiska litteraturen, indelar *v. Liszt* i tre huvudgrupper: 1. Föreställningen av det åsyftade resultatet såsom ett tillskott av lustkänsla. 2. I stället för den driftuppväckande föreställningen den genom föreställningen uppväckta driften. 3. Den psykiska egenarten, försåvitt densamma, under inflytande av yttre incitament, är av natur att kunna bestämma gärningsmannens brottslighet.

¹⁾ Vorentwurf zu einem Schweizerischen Strafgesetzbuch nach den Beschlüssen der Expertenkommission, Berlin 1896 (Beilage zu Band VI der Mitteilungen der Internationalen kriminalistischen Vereinigung).

²⁾ I Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft XVI, s. 477 cit. efter *Franz v. Liszt*, Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge Berlin 1905, II, s. 170 ff.

Ingen av de olika betydelser, som sålunda tillagts brottsmotivet, ger enligt *v. Liszts* uppfattning en användbar kriminalpolitisk grundval. Med avseende å de båda första beteckningssätten gör han gällande, att varje försök till en vetenskaplig systematisering och värdeklassificering av resultatföreställningar och brottsdrifter måste leda till verklighetsfrämmande konstruktion. En föreställning saknar likaväl som en drift etisk eller social kvalitet, ingendera är i sig god eller dålig, rättsenlig eller rättsvidrig, social eller antisocial. Vidare: väl skulle i enstaka fall straffhotet kunna såsom starkare, hämmande motmotiv betaga föreställningen resp. driften dess motiverande kraft. Men de ojämförligt starkare och talrikare motmotiv, som straffverkställigheten är i stånd att inpräglade, kunna och böra ta sikte på hela personligheten för all framtid, icke endast på en enstaka föreställning eller driftyttring; deras verkningsobjekt kan icke vara motivet i denna bemärkelse.

En kriminalpsykologisk indelningsgrund erbjuder däremot enligt *v. Liszt* det tredje beteckningssättet. Han uppställer med detta såsom norm ett motivschema. Med utgångspunkt i en teknisk-juridisk brottsindelning söker han här komma fram till en motsvarande psykologisk indelning av förbrytarna. *v. Liszt* själv har emellertid under gången av sina utredningar funnit indelningen ohållbar och undvikit att upptaga den. Någon kriminalpolitisk betydelse — för bestämmande av straffets art och mått — har han aldrig tillmätt den. Ingen av de i schemat uppställda psykiska egenarterna driver med nödvändighet till brott. Det grövsta lättsinne likaväl som det djupaste medlidande kan ju taga sig praktiska uttryck utan att konstituera ett brott, sinnlighet, äregirighet, övertygelsetrohet, vinningslystnad t. o. m. omsättas i allmännyttig verksamhet. Och omvänt förmår inte ens det förnämaste sinnelag att erbjuda ett obetingat skydd mot en konflikt med rättsordningen. Också ur synpunkten av psykisk egenart utmynnar alltså kriminalpsykologin i den allmänna psyko-

login och kan endast undantagsvis påvisa en speciell brottslig egenart. — Större betydelse tillmäter emellertid *v. Liszt* en annan invändning mot det av honom uppställda schemat såsom kriminalpolitisk norm: omöjligheten att avge ett enhetligt värdeomdöme över var och en av de olika kategorierna. Inom de till varje särskild grupp hörande brotten kunna mångfaldigt nyanserade olikheter påvisas. Man må använda vilken som helst måttstock för sin värdering; indelningsgrunden ger oss aldrig enhetliga, inom sig slutna och mot varandra avgränsade värdeklasser. Straffart och straffmått kunna följaktligen omöjligt differentieras efter gärningens tillhörighet till den ena eller andra gruppen. Därmed är också motivet såväl i betydelsen av föreställning som drift och psykisk egenart av *v. Liszt* fränkänt allt värde såsom straffnorm. Var *v. Liszt* för sin del söker denna norm, bli vi i tillfälle att undersöka i det följande.

Sin kritik av det schweiziska strafflagsutkastet anknyter *v. Liszt* till ovannämnda begreppsutredning¹⁾. Till grund för de citerade artiklarna i detta utkast anser han ligga det tredje av de av honom schematiserade betecknings-sätten. En översikt av utkastets »bevekelsegrunder» visar, att dessa nästan undantagslöst låta sig inordna under *v. Liszts* motivschema, till vilket det emellertid saknar motsvarighet i fråga om icke mindre än halva gruppantalet, och i vilket dessutom jämväl de övriga kategorierna äro ojämförligt rikare differentierade än i utkastet. Grundfelet i detta finner emellertid *v. Liszt* varken i dess bristfälliga motivsystematik eller i det till grund för denna liggande motivbegreppets

¹⁾ a. a., s. 204 ff. En mot det schweiziska strafflagsutkastets svarande uppdelning av motiven efter individualetisk måttstock genomföres av *Garçon*. Men medan utkastet tillerkänt brottsmotivens olikvärdighet betydelse endast i fråga om straffmåttet, förordar *Garçon* en till uppdelningen anslutande differentiering av straffarterna. *Les peines non déshonorantes*, *Revue pénitentiaire*, 1896, s. 830.

oklarhet utan i den fullkomliga frånvaron av varje måttstock för bedömandet av bevekelsegrunden och därmed av brottslingen. Någon psykologisk grundval för kriminalpolitiken anser *v. Liszt* icke lagd genom detta strafflagsutkast.

Den första, legislativt och för motivilärans vidare utveckling fruktbara begreppsdefinitionen uppställes i den av *v. Liszt* inledda diskussionen av *Liepmann*¹⁾. Han förklarar begreppets iögonenfallande mångtydighet ur själva frågeställningen vid motivprövningen in casu. »Wir stellen im Strafrecht die Frage nach dem Motiv überall da, wo wir die Entstehungsgründe eines Verbrechens ausfinden wollen Es ist klar, dass wir den Entstehungsgrund einer strafbaren That entweder in der nächstgelegenen treibenden Veranlassung oder in den sie verursachenden, weiter zurückliegenden Gefühlen und Trieben erblicken, dass wir die That auf eine Verkettung äusserer Umstände oder auf eine bestimmte vorübergehende oder bleibend gewordene Bewusstseinsstimmung zurückführen können«. Bestämthet kräves här i tvenne riktningar. Då för skuldbedömandet är nyanserande, huruvida de verkande motiven stå i ett blott episodiskt förhållande till gärningsmannens psyke eller i motsats härtill låta sig återföra på en konstant psykisk disposition²⁾, så kunna såsom motiv betecknas

¹⁾ *Moritz Liepmann*, Einleitung in das Strafrecht, Berlin 1900, s. 119 ff. Av tidigare under diskussionen uppställda definitioner må anföras dem av *Thomsen*, Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft XVII, s. 272 (»Motiv ist der Trieb, aus dem der Willensakt hervorgeht«), *Kraus*, ib. s. 467 (väsentligen anslutande till *v. Liszt*), *van Calker*, Strafrecht und Ethik, Leipzig 1897, s. 25 (»die Vorstellung des zu erreichenden konkreten Zweckes«) och *Rigaud*, De l'influence du motif en matière criminelle, Paris 1898, s. 8 (»la cause impulsive déterminante de l'acte«).

²⁾ Jfr *Thyrén*, Abhandlungen aus dem Strafrechte und der Rechtsphilosophie II, Über dolus und culpa, Lund 1895, s. 55. »Motive, welche . . . der Psyche zur zweiten Natur geworden sind, welche demnach bei dem betreffenden Menschen fortdauernd wirksam sind oder doch nur einen ganz minimalen äusseren Anlass brauchen um als Motive von bedeutender Stärke aufzutauchen, können

endast de enstaka psykiska företeelser, vilka varit verksamt bestämmande för den konkreta gärningen. Ty då vi för vårt skuldbedömande ställa dessa i förhållande till den konstanta psykiska dispositionen, är det icke ändamålsenligt att under motivbegreppet — jämte de in concreto verksamma faktorerna — hänföra även denna allmänna disposition. — Men även det sålunda bestämda begreppet är för vidsträckt. Till motiv i vetenskaplig mening kunna endast räknas sådana, vilka utlösa en gärningsmannens medveten verksamhet. Rent fysiologiska eller patologiska tillstånd (sjukdom etc.) kunna visserligen betraktas såsom uppkomstorsaker, till brottet medverkande faktorer, och betecknas även i vanligt språkbruk såsom motiv, men låta sig icke inordna under ett vetenskapligt motivbegrepp. — Efter denna ytterligare avgränsning definierar nu *Liepmann* motiv såsom »diejenige psychischen Erscheinungen, welche auf die zum Verbrechen führende Willensbethätigung im Bewusstsein des Handelnden eingewirkt haben, durch welche, mit anderen Worten, die Entstehung der deliktischen Willensbethätigung im Bewusstsein ihres Urhebers erklärt wird«. Bland motiven särskiljer *Liepmann* tre klasser: 1. avhållande motiv (fruktan, medlidande); 2. befordrande motiv (resultatföreställningen, reducerad upptäcktsrisk) och 3. avgörande eller huvudmotiv, de starkaste och utslagsgivande bland de befordrande motiven.

I ett föredrag över »Der Zweck als Straf- und Schuldmoment«¹⁾ 1900 tar *v. Lilienthal* upp frågan. Han söker komma

als Charakter motive bezeichnet werden: ihre Totalität bildet eben den eigentlichen Inhalt des menschlichen Charakters. Motive dagegen, deren Aktualisation auf einem besonders starken transsubjektiven Reiz beruhen, welche demnach unter denselben Umständen annähernd in derselben Weise bei den meisten Menschen aktualisiert worden wären sind als Gelegenheitsmotive zu bezeichnen«.

1) Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft XX, s. 440 ff.

till en begreppsbestämning av motivet såsom ändamålsföreställning. Allteftersom den brottsliga viljan länkes riktad på det materiella brottsresultatet eller på den genom detta förmedlade lustkänslan, särskiljer han »realer Zweck« och »psychischer Zweck« och definierar i enlighet härmed motivet såsom »der psychische Zweck«. »Der reale Zweck vermittelte den psychischen, d. h. die von dem Eintritt des realen Zweckes mittelbar oder unmittelbar erwartete Lustempfindung. Insofern diese Erwartung zum Handeln treibt, wird sie als Motiv bezeichnet, und so ist es nicht widersinnig Zweck und Motiv als Vorstellung des Zweckes zu identifizieren.«

Förklaringen till motivbegreppets styvmoderliga behandling i den tidigare straffrättsvetenskapen ser *Mayer*¹⁾ i det förhållandet, att de kriminalistiska teoretikerna dittills intresserat sig för det mänskliga handlandet endast såsom det, som inginge eller icke inginge i rättssatserna, vidare däri, att utforskandet av handlingsorsakerna måste te sig fruktlöst, så länge indeterminismen härskade suveränt. Endast övertygelsen, att den mänskliga handlingen liksom varje företeelse vore led i en ändlös kausal process, gäve möjlighet och mod att sysselsätta sig med dess orsaker, »ac si quaestio de lineis, planeis aut de corporibus esset«. »Darum ist auch der versöhnliche Geist, der verkündet, das Strafrecht bleibe das gleiche, ob es nun auf deterministischer oder indeterministischer Grundlage aufgebaut wird, schlecht angebracht.« Ett tredje hinder för motivbegreppets införande i den dominerande ställning i den straffrättsliga systematiken, som tillkommer det i dess egenskap av grundläggande kriminalistiskt begrepp, ser *Mayer* slutligen i doktrinen uppfattning av motivet såsom känsla eller karaktärs-egenskap, en definition, vars straffrättsliga utnyttjande stöter

1) *M. E. Mayer*, Die schuldhaftige Handlung und ihre Arten im Strafrecht, Leipzig 1901, s. 41.

på oöverbärliga svårigheter, i det att såväl känslor som karaktärsegenskaper på grund av sin obestämdhet trotsa en begreppslig precisering. Så uppfattat måste motivet såsom straffrättslig princip bli ofruktbart.

Till en egen begreppsbestämning kommer *Mayer* genom följande argumentering. Självakttagelsen lär envar, att såväl den enklaste som den betydelsefullaste handling framväxer ur en rad av föreställningar. Till en första definition av motivet kommer han genom att anknyta till denna för varje människa tillgängliga erfarenhet: »(Motive sind) Vorstellungen, die auf den Willen einwirken«. Föreställningen åter definierar *Mayer*¹⁾ med en från *Wundt* lånad formulering: »Unter einer Vorstellung wollen wir jeden Zustand oder Vorgang unserer Seele verstehen, den wir auf irgend etwas ausser uns beziehen, mag nun dieses Äussere als unmittelbar gegenwärtig gedacht oder nur auf ein früher gegenwärtiges oder selbst nur auf ein mögliches äusseres Objekt bezogen werden. Unter Vorstellungen verstehe ich also ebensowohl die Sinneswahrnehmungen, die auf direkter Erregung der Sinnesorgane beruhen, wie die Erinnerungen an solche Sinneswahrnehmungen, wie endlich beliebige Phantasiebilder«²⁾. Hela den kausala motivationsprocessen faller således med *Mayers* motivdefinition inom medvetandet. Där man icke kan tala om medvetande, kan man icke heller tala om motivation. Ytterligare följer av denna definition, att motivet — såsom föreställning — alltid härstammar från ett utifrån mottaget intryck: det kan alltså i sista hand återföras på ett yttre materiellt föremål, vilket vi upptagit i oss såsom föreställning.

Det specifikum, som tillkommer motiven i förhållande till föreställningar i allmänhet, är, att de utgöra på viljan inverkan föreställningar. »Sie setzen den Willen in Bewegung, sie sind Beweggründe.« Vad är det då för ele-

¹⁾ a. a., s. 38.

²⁾ Vorlesungen über die Menschen- und Tierseele, 2. Auflage, 1892, s. 15.

ment, som av föreställningen gör en inverkan föreställning, ett motiv?

Endast den föreställning, som tillika omfattar en förändring av det föreställda, kan utlösa en verksamhet. Endast i det fall, att något icke skall förbliva, sådant det är, föreligger en anledning att vara verksam. För att en föreställning sålunda skall utlösa en viljeakt, bli motiv, fordras, att föreställningsinnehållet är en förändring, positiv eller negativ.

Varje föreställning är ett tillstånd hos intellektet, en mer eller mindre klar bild, som vi inte i och för sig kunna tillskriva spontanitet. Förklaringen till föreställningens motivkraft kan alltså inte sökas hos föreställningen själv utan i den densamma beledsagande känslan såsom »der Zustand unserer Seele, der uns als Lust und Unlust bewusst wird«. ¹⁾ — Sin sålunda givna definition sammanställer *Mayer* med *Riehls* sats: »Soll eine Vorstellung zu einem Motive werden, so muss sie zuvor das Bewusstsein im Sinne von Lust oder Unlust erregen. Sie verdankt ihren Einfluss auf den Willen nicht ihrem gedanklichen Inhalte, sondern dem Gefühle, dass dieser Inhalt erweckt«. ²⁾ *Mayer* framhåller såsom det utmärkande för sin definition, i motsats till tidigare, dess betonande av motivets logiska struktur, i det i stället för den obestämda känslan satts den till sitt innehåll alltigenom bestämda föreställningen — känslan betraktas som del av denna endast i dess egenskap av initiativ. Varje motiv kan uppfattas »integrerande« — ur synpunkten av den föreställningen beledsagande känslan — eller »differentierande« — ur synpunkten av det objektiva föreställningsinnehållet. I det motsatta uppfattningssättet härutinnan bottnar motsatsen mellan den tidigare doktrinen och *Mayers* begreppsbestämning.

Bland motiven för en handling framstår alltid ett såsom

¹⁾ a. a., s. 39.

²⁾ Philosophischer Kritizismus II, 2, 235.

avgörande motiv, huvudmotiv. Där detta fullkomligt klart omfattar föreställningsinnehållet såsom en förändring, föreligger ett ändamål. En handlings ändamål är alltså dess på den yttre verkligheten projicierade huvudmotiv. Då ändamålet sålunda såsom realiserad föreställning utgör ett rent psykiskt fenomen, måste det noga skiljas från det materiella resultatet i och för sig.¹⁾

Ett obestriddigen mycket lärt inlägg i diskussionen är *Thomsens Untersuchungen über den Begriff des Verbrechensmotivs*,²⁾ varest författaren dels underkastar tidigare såväl straffrättsliga som civilrättsliga och filosofiska definitioner av motivbegreppet en ingående kritisk analys, dels gör begreppet till föremål för en självständig utredning. Han indelar i förra avseendet de egentliga, i logisk mening »äkta« definitionerna (definitioner, vilka också av logiken erkänns såsom sådana) — i motsats till oegentliga, i logisk mening »oäkta« definitioner, vilka logiken icke erkänner såsom definitioner, då de endast ange begreppets omfång — i fyra huvudgrupper, nämligen definitionerna av motivet såsom: 1. föreställning, 2. ändamål eller avsikt, 3. olust, drift, karaktärsegenskap eller dem framkallande orsaker (utom föreställningar) samt 4. vidsträcktare definitioner. Sin egen bestämning av begreppet ger *Thomsen* i följande satser.³⁾

»Die Motive eines Verbrechens sind die den Täter zu demselben hinführenden Triebe, Charaktereigenschaften und Absichten.« Föreställningen lika litet som »framkallande orsaker« i övrigt faller sålunda under motivbegreppet. Men

1) Till *Mayers* bestämning av motivbegreppet ansluter nu *v. Liszt*, som ju tidigare — se ovan — påtalat bristen på en vetenskaplig begreppsbestämning, med definitionen: »Die auf den Willen einwirkende Vorstellung des aus der Tat erwarteten Lustgefühls.« (Nach welchen Grundsätzen ist die Revision des Strafgesetzbuchs in Aussicht zu nehmen? Gutachten für den 20. deutschen Juristentag 1902. Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge, s. 384.)

2) München 1902.

3) a. a. s. 248 ff.

ngen brottshandling, inte ens den enklaste, kan förklaras ur ett enda isolerat motiv utan måste återföras på en hel motivkedja. »Motiv eines Verbrechens ist jedes Glied der Entwicklungskette eines Triebes bezw. einer Charaktereigenschaft bis an den Tatbestand dieses Verbrechens.« Vid ett urskiljande av de olika leden i denna motivkedja ur synpunkten av deras plats i kausalförloppet skiljer *Thomsen* åter på urmotiv och mellanmotiv. »Urmotive sind die den Täter zum Verbrechen bestimmenden Triebe bezw. Charaktereigenschaften. Zwischenmotive sind die von jenen Trieben bezw. Charaktereigenschaften bis an den Tatbestand des Verbrechens hinüberleitenden Absichten.« Med ännu en differentiering står *Thomsen* till tjänst! Han urskiljer nämligen bland mellanmotiven å ena sidan motiv, framsprungna ur en otillfredsställd drift resp. en otillfredsställd psykisk egenart, och motiv framgångna ur ett övervägande, å andra sidan motiv omfattande en psykisk effekt och motiv, som till objekt ha ett materiellt resultat. Han kommer i överensstämmelse därmed till en distinktion mellan psykiska och reala motiv. »Das psychische Motiv ist die auf den psychischen Erfolg, auf die Befriedigung des Urmotivs gerichtete Absicht. Die realen Motive sind die auf die realen Erfolge gerichteten Absichten.«

Till *Mayers* begreppsbestämning anknyter *Meissner*,¹⁾ som definierar motiven såsom »diejenige mit Gefühlen verbundenen Vorstellungen, die den Willen veranlasst haben.« Uttryckligen undantar *Meissner* såväl karaktärsegenskaper, vilka endast medelbart, genom föreställning, stå i motivationsförhållande till viljeakten, som drifter, vilka icke bilda självständiga grundelement för viljeakten utan först i förning med en föreställning få motiverande kraft, som ock slutligen ändamålsföreställningar.

I den senare litteraturen finna vi inte längre några själv-

¹⁾ *Otto Meissner*, Motiv und Gesinnung im Strafrecht, Diss. Strassburg 1903, s. 35.

ständiga begreppsutredningar. En mera ingående undersökning särskilt av »det utslagsgivande motivet« återfinnes dock hos *Friedrich*¹⁾. Han definierar brottsmotiven såsom »diejenige psychischen Strebungen, die rechtsrelevante Willensbethätigungen herbeizuführen streben«. De utslagsgivande motiven utgöra i förhållande till motiven i vidsträckt mening »diejenige psychischen Strebungen, welche vermittelt der rechtsrelevanten Willensbethätigung einen über diese hinausgehenden psychischen oder physischen Erfolg zu erzielen streben«.

Som tidigare framhållits avvisar *v. Liszt* motivet — såväl i betydelsen av föreställning som av drift och psykisk egenart — såsom kriminalpolitisk norm på grund av omöjligheten att över någon av kategorierna avge ett enhetligt värdeomdöme. *v. Liszt* söker i stället denna norm i förbrytarens ställning till rättsordningen, m. a. o. i hans rättsliga eller sociala sinnelag och i hans med detta givna större eller mindre farlighet för rättsordningen.²⁾ För frågan om straffets art och mått spelar den individuetiska kvaliteten av sinnelaget lika litet som motiven någon roll. Utslagsgivande är intensiteten av gärningsmannens brottsliga, d. v. s. antisociala sinnelag.³⁾

Med den kriminalpolitiska norm, *v. Liszt* — och efter honom principiellt samtliga kriminalsociologer — sålunda uppställer, förlorar det individuetiska värdeomdömet all betydelse. Det kommer enligt honom uteslutande an på sinnelagets sociala valör. Ur denna synpunkt definieras sinnelag fullt tillfredsställande såsom »ställning till rättsordningen«.

Gällande Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich (1870) upptar i § 20 följande stadgande:

¹⁾ *Julius Friedrich*, Die Bestrafung der Motive und die Motive der Bestrafung, Berlin und Leipzig 1910, s. 81 ff.

²⁾ a. a. II, s. 191.

³⁾ a. a. II, s. 389.

»Wo das Gesetz die Wahl zwischen Zuchthaus und Festungshaft gestattet, darf auf Zuchthaus nur dann erkannt werden, wenn festgestellt wird, dass die strafbar befundene Handlung aus einer ehrlosen Gesinnung entsprungen ist«.

Vid alla brott, där dylikt alternativt straffbeläggande är tillåtet — en del politiska förbrytelser — fordras sålunda enligt § 20 ett fastställande av, huruvida den straffbara handlingen är framsprungen ur ett vanärande sinnelag (ehrlose Gesinnung). Fastställes det, att handlingen icke framgått ur ett dylikt sinnelag, kan endast dömas till Festungshaft. (Vid motsatt resultat av bedömandet kan domaren ådöma tukthus — och med den legislativa grundtanke, som uppbär stadgandet, överensstämmer naturligtvis, att han även gör det — men har enligt paragrafens formulering även i detta fall möjlighet att döma till Festungshaft.) För sin tillämplighet i praxis förutsätter paragrafen en tolkning av uttrycket »vanärande sinnelag«, varför åter förutsättes en bestämning av sinnelagsbegreppet.¹⁾

Det förhållandet, att en och samma situation påverkar olika individer olika, hos den ene utlöser en viljeakt, blir positivt motiv, hos den andre blir negativt, motmotiv, lämnar en tredje oberörd etc., måste enligt Mayer²⁾ föra till den insikten, att utom motivet en andra faktor är kausal för det mänskliga handlandet, en faktor, som är bestämd av den handlandes individualitet. Denna faktor är karaktären, »jener Komplex von Eigenschaften eines Individuums, durch welchen wir uns die Tatsache erklären, dass verschiedene Individuen auf ein und dasselbe Motiv hin verschieden reagieren«. Dessa olika egenskaper — »karaktärsdrag« — äro enligt Mayer ingenting annat än »festgewordene Motive«,

¹⁾ På motsvarande sätt göra de flesta strafflagar, vilka upptaga *custodia honesta*, straffartens ådömande beroende av sinnelagets etiska kvalitet. Se *Arnold Sölvén*, Principerna för *custodia honesta*, Nordisk Tidsskrift för Strafferet 1928, s. 246 ff.

²⁾ a. a., s. 49 ff.

föreställningar som, ständigt upprepade, hos individen erhållit konstans och därför disponera viljan i en viss riktning, d. v. s. göra individen benägen för handlingar, som äro följdriktiga i förhållande till dessa föreställningar.¹⁾ Karaktär är med ett ord viljeriktning.

Olika karaktärsegenskaper framträda inom olika verksamhetsområden. Kommer inom dem samtliga samma grundriktning till uttryck, bära alla en människas verksamhetsyttringar en oförtydbar individuell prägel, så tillägga vi en dylik individ det estetiska begreppet stil. Men även om de framträdande karaktärsdragen icke tillåta några slutsatser ifråga om grundriktningen, så räcka de alltid till en kausal förklaring av de bestämda handlingar, vid vilka de framträda. Ett dylikt komplex av karaktärsegenskaper, vilka framträda inom ett begränsat livsområde, sammanfattar *Mayer* i uttrycket *sinnelag*. Om icke annat framgår av sammanhanget, åsyftas alltid den moraliska kvaliteten, såsom förhållandet naturligtvis är ifråga om uttrycket vanhedrande *sinnelag*.

*van Calker*²⁾, som de lege ferenda förordar den till grund för stadgandet i Str. G. B. § 20 liggande principens konsekventa genomförande över hela brottsområdet³⁾, förstår

¹⁾ Jfr *Thyréns* särskiljande — ovan s. 5, not 2 — av tillfällighetsmotiv och karaktärsmotiv. Mot det senare uttrycket gör *Mayer* den berättigade anmärkningen, att det verkar förvirrande och riktigare ersättes med karaktärsdrag eller karaktärsegenskap.

²⁾ a. a. s. 25 och uppsatsen *Die Bestimmung der Strafart nach der Gesinnung, Vergleichende Darstellung des deutschen und ausländischen Strafrechts, Allgemeiner Teil III*, s. 176 ff.

³⁾ Efter mönster av norsk rätt (strafflagen § 24). Så bl. a. även *Mayer*, a. a. s. 185 ff, *Meissner*, a. a. s. 63 ff, *Heine*, *Zur Reform des Strafrechts, Sozialistische Monatshefte*, 1903, s. 22 ff, *Allfeld*, a. a. s. 152 ff, från en i sina premisser mot *Garçons* — ovan, s. 4 — svarande ståndpunkt; principens utsträckning endast till »typiska» brottsgrupper föreslås av *Thyrén*, *Principerna för en strafflagsreform I*, s. 118 ff och *Goldschmidt*, *Strafen, Vergl. Darstellung, Allg. Teil IV*, s. 345; mot varje legislativt beaktande av sinnelagets etiska kvalitet såsom norm för valet av straffart uttala sig åter *Liszt*, a. a. II, s. 395 ff, *Liepmann*, a. a. s. 121 ff och *Die Reform des deutschen*

med sinnelag inbegreppet av de motiv, vilka för en människas handlingar äro regelmässigt bestämmande. En dylik regelmässighet förutsätter en i den handlandes psykiska egenart grundad resonans för de särskilda motiv, som sålunda inbegripas. Varje viljeakt är framkallad av ett motiv, en ändamålsföreställning, som tillfölje sin känslöbetoning påverkar viljan i en viss riktning. Känslöbetoningens art bestämmes av individens psykiska egenart. Alltefter styrkan av relationen dem emellan erhåller viljeriktningen bestämdhet. Vid full motsvarighet får den karaktären av konstant disposition. Sinnelag är nu denna »auf einem bestimmten Gebiet der Willensbetätigung gegebene relativ-konstante Willensrichtung, die individuelle Willensdisposition«. I fråga om begreppets avgränsning till karaktären ansluter *van Calker* till *Mayers* distinktion. Karaktären omfattar individens psykiska egenart i dess totalitet, sinnelaget är en yttring av denna egenart på ett bestämt mer eller mindre begränsat område.

I nära överensstämmelse med *Mayer* utvecklas begreppet även av *Meissner*.¹⁾ Föreställningar, vilka uppträda med särskild styrka och ofta upprepas, grunda en funktionell psykisk disposition, i kraft av vilken dessa föreställningar, så snart förutsättningarna för deras reproduktion äro för handen, återinträda i medvetandet och småningom förläna viljelivet en alltmer särpräglad inriktning och ge sinnelaget bestämdhet. Gentemot *van Calker* invänder *Meissner*, att det språkligt sett är oegentligt att här tala om sinnelaget såsom ett »inbegrepp av motiv«. Då med motiv förstås den känslodisposition, som in casu utlöser en viljeakt, kunna vi endast ifråga om det konkreta fallet tillägga föreställningar och känslor egenskap av motiv, men icke säga, att en individ i sitt handlande i allmänhet regelmässigt ledes av bestämda motiv.

Strafrechts, Hamburgische Schriften zur gesamten Strafrechtswissenschaft II, s. 123, *Guckenheimer*, Der Begriff der ehrlosen Gesinnung im Strafrecht, Hamburgische Schriften I, s. 102 ff.

¹⁾ a. a., s. 43 ff.

Även *Allfeld*¹⁾ upprätthåller distinktionen karaktär-sinnelag. Med karaktär förstår han liksom *van Calker* den psykiska egenarten i dess totalitet, med sinnelag en sida av densamma, »die psychische Eigenart eines Menschen, vermöge deren sein Wille auf Triebe bestimmter Art in gewisser Weise zu reagieren pflegt«. Förhållandet sinnelag-motiv bestämmer *Allfeld* åter på följande sätt. Motivet är närmast medel för prövning av sinnelagets art; av motivets beskaffenhet och styrka sluta vi till gärningsmannens sinnelag. Alltefter förhållandet dem emellan får motivet såsom kausalitetsmoment självständig eller osjälvständig betydelse. I de fall, då antingen den kausala förbindelsen mellan resultatet och den såsom med detsamma förbunden föreställda lustkänslan eller sammanhanget mellan föreställningen²⁾ och handlingen är ovanligt och motivet alltså icke tillfyllest förmår att förklara den brottsliga handlingen, saknar motivet självständighet; det tjänar endast — bland andra moment — att klargöra sinnelagets andel i brottet. Självständig betydelse åter får motivet i de fall, då det är av sådan styrka, att det är ägnat att utlösa en viljeakt i riktning mot det ifrågasvarande brottet, alldeles oavsett sinnelaget (exempelvis brott på grund av nödläge). Vi behöva här inte gå till sinnelaget för att få en förklaring till gärningen, motivets betydelse är i detta fall självständig, ej symptomatisk.

I anslutning till *Liepmann* — som dock själv icke formulerat någon bestämning av begreppet — definierar slutligen *Guckenheimer*³⁾ sinnelaget såsom »die psychische Eigenart des Täters, welche kausal auf die Willensbetätigung im

¹⁾ *Philipp Allfeld*, Der Einfluss der Gesinnung des Verbrechers auf die Bestrafung, Kritische Beiträge zur Strafrechtsreform IX, Leipzig 1909, s. 147 ff.

²⁾ Påpekas bör att även *Allfeld* biträder definitionen av motivet såsom föreställning, »die den Willen treibende Vorstellung des mit der Herbeiführung eines bestimmten Erfolges für den Täter verbundenen Lustgefühls« (a. a., s. 148).

³⁾ a. a., s. 84.

Bewusstsein des Handelnden gewirkt hat, aber zu seinem Gesamtempfinden nicht in einem episodischen Verhältnis steht, sondern dem Grundstock seines psychischen Verhaltens, dem Charakter, entstammt«.

* * *

Det kan knappast sägas, att den refererade diskussionen i mot dess utförlighet svarande grad bidragit att underlätta motivbegreppets legislativa utnyttjande. Förklaringen synes vara, att man mera föresatt sig att fastställa det logiskt hållbara än det legislativt användbara. Ett vetenskapligt fastställande av motivbegreppet förutsätter en psykologisk analys av viljeakten till genes och förlopp, en begreppslogisk precisering av de olika momenten av det psykiska, i brottet utmynnande kausalitetsförloppet. Ett infångande i en allmängiltig, klar terminologi av de många ovägbara, som här spela in, får lätt karaktären av konstruktion.

En bestämning av brottsmotivets begrepp avser icke en formallogisk definition utan endast att bringa begreppet in under en juridiskt användbar, d. v. s. ur synpunkten av dess rättsliga funktion adekvat formel. Ur denna synpunkt synes motivet i förhållande till övriga psykiska kausalitetsmoment erhålla bestämdhet i följande avseenden. Som motiv kunna endast de psykiska faktorer betecknas, vilka varit för det konkreta brottet speciellt och medvetet verksamma.¹⁾

Med kravet på motivet såsom en för det konkreta brottet speciellt verksam faktor falla utanför detsamma de egenskaper och dispositioner, som konstituera gärningsmannens sinnelag. *Thomsen* förväxlar här kausal och motiverande funktion. Brottet är en produkt av motiv och sinnelag såsom kausala faktorer, varvid kausalsammanhanget synes kunna bestämmas så, att till sinnelaget såsom latent psykisk

¹⁾ Jfr *Liepmann*, ovan s. 5.

disposition träder motivet såsom aktualiserande — »motiverande« — moment, utlösande en på brottet riktad viljeakt. De »psykiska faktorer«, som kunna ifrågakomma, äro föreställningar och känslor, varvid är att märka, att en föreställning utan varje känslobetoning är lika otänkbar som en känsla utan beledsagande föreställning. Särskilt gäller naturligtvis detta om det regelmässigt avgörande motivet: ändamålsföreställningen.

Med kravet på motivet såsom en faktor medvetet verksam till framkallande av gärningsmannens handlande urskiljas åter alla faktorer, vilka väl kunna vara kausalitetsmoment men såsom sådana falla utanför gärningsmannens medvetande, särskilt fysiologiska och patologiska störningar. Utanför motivbegreppet falla dessa faktorer, därför att deras kausala funktion icke ifråga om imputationen kan tilläggas rättslig relevans. Likaväl som karaktärsegenskaper sådana som girighet, ärelystnad o. d. tilläggas de visserligen i det allmänna språkbruket egenskap av motiv. I båda fallen skulle emellertid en legislativ normering efter detta språkbruk leda till att motivet komme att mista sin bestämdhet i förhållande till övriga moment i det kausala förloppet och motivbedömandet därmed förlora sig i »psykoanalysens« ändlösa labyrint.

En bestämning av sinnelaget måste i första hand avse begreppets avgränsning i förhållande till motivet. Ur denna synpunkt synes det lyckligast formuleras såsom individens konstanta viljedisposition.

Såsom av den lämnade översikten framgår upprätthålles av flertalet författare en distinktion karaktär-sinnelag, varvid sinnelaget gentemot karaktären såsom den konstanta viljedispositionen i dess totalitet erhåller olika bestämdhet allt efter de olika områden av den enskildes liv den handling tillhör, om vars bedömande är fråga, varav åter skulle följa att sinnelaget i motsats till karaktären bleve föremål för en värdering efter för varje särskilt område specifika värde-mått. Distinktionen synes legislativt värdelös, även om den

teoretiskt låter sig försvara. För en legislativt ändamålsenlig avgränsning gentemot motivet såsom en för det konkreta brottet speciellt verksam kausalitetsfaktor gör definitionen av sinnelaget såsom konstant viljedisposition tillfyllest. Likaså synes man sakna anledning ingå på någon undersökning av »sinnelagets psykologi«. Huruvida sinnelagets beskaffenhet i det särskilda fallet kan omedelbart återföras på den individuella psykiska egenarten eller är att betrakta såsom en produkt av individualitet och föreställnings- resp. driftliv, synes vara en fråga, som saknar straffrättslig intresse.

Enligt den uppställda definitionen av motivet erhåller detta bestämdhet även i det avseendet, att det såsom kausal faktor är medvetet verksamt. *Guckenheimer* upprätthåller, såsom framgick av hans definition, även ifråga om sinnelaget samma fordran på gärningsmannen medveten kausalitet. En dylik fordran synes icke kunna uppställas. Sinnelaget faller under vårt medvetande endast såsom en allmän psykisk tendens eller disposition. En analys av medvetandet ger oss intet vid handen angående dess kausala funktion i förhållande till övriga kausalitetsmoment. Till en dylik kausal funktion sluta vi endast, emedan vi eljest skulle sakna möjlighet att förklara olika individers olika sätt att reagera för ett och samma motiv.¹⁾ Sinnelaget är med andra ord den princip, ur vilken vi förklara för oss det förhållandet, att detta motiv hos denne individ lett till just denna handling.

* * *

Den i och för sig mycket intressanta frågan om förhållandet mellan motiv och sinnelag såsom »skuldmoment«, såsom objekt för den rättsliga värderingen, faller utom ramen för denna översikt. Med hänsyn till den ingående diskussion, för vilken problemet varit föremål inom den

¹⁾ Jfr *Mayer*, ovan s. 14.

här behandlade litteraturen, torde likväl ett angivande av själva problemställningen vara motiverat.

Prövningen av det subjektiva brottsrekvisitet kan ofta icke begränsas till ett isolerat fastställande av motivläget. Ett bedömande av de i det särskilda fallet verksamma motivens kausala funktion kan ofta endast ske under beaktande av deras förhållande till sinnelaget. Ett motiv är starkare ju större motstånd hos detta det har att övervinna för att framkalla brottet, svagare ju närmare dess känslöbetoning ansluter till sinnelaget. Affektbrotten erbjuda ett belysande exempel. Här grundar sig det mildare ansvarsbedömandet på ett beaktande av den utomordentliga känslöstyrka, med vilken motivet är utrustat. Affekten »sätter karaktärens veto ur kraft«. Beaktandet av förmildrande omständigheter betyder likaså i många fall endast att de yttre inflytelser, under vilka den tilltalade blivit förbrytare, ge det väsentliga materialet för deliktets förklaring. De konkreta omständigheterna förklara detta fullständigare än gärningsmannens karaktär, utifrån vilken gärningen icke synes förklarlig. »Das Motiv entlastet, der Charakter belastet« (*Mayer*). Samma norm för ansvarsbedömandet kommer till uttryck bl. a. i särskiljandet av å ena sidan den akuta, å andra sidan den kroniska kriminaliteten och, beträffande den förra, i vissa fall vid valet mellan straff och skyddsåtgärd, vid villkorlig straffdom, vid särbehandlingen av åsiktsförbrytelser o. s. v. Genom sinnelagets beaktande vid motivprövningen göres ansvarsbedömandet beroende icke endast av det momentana viljeinnehållet utan därutöver även av gärningsmannes allmänna, relativ-konstanta viljeriktning.

Att dessa ensidigt specialpreventiva hänsyn praktiskt ofta måste vika för hänsyn av allmänpreventiv art är en annan sak. Även det objektiva brottsresultatet kan äga en symptomatisk betydelse, och det äger i varje fall en självständig betydelse, som icke kan undgå att kvalificera ansvarsbedömandet.
